

Ключевые слова: методы обучения, формы обучения, учебно-познавательная деятельность.

Boyarska-Khomenko A.V.

USE OF THE PEDAGOGICAL PRACTICES OF MODERN HIGHER EDUCATION METHODS AND FORMS OF EDUCATION OF MATHEMATICS OF XIX – BEGINNING OF XX CENTURY

In the article experience of the use of different methods and forms of studies of mathematics is reflected and analyzed in the universities of Ukraine in XIX – at the beginning of XX item. The ways of creative application of acquisitions of previous years are offered at teaching of mathematical disciplines.

Key words: methods of studies, form of studies, educational-cognitive activity.

УДК 37.091.12:796 (043.3)

Проніков О.К.

**ВИТОКИ ПІДГОТОВКИ МАЙБУТНІХ УЧИТЕЛІВ ФІЗИЧНОЇ КУЛЬТУРИ
У НАУКОВИХ ПРАЦЯХ ВИДАТНИХ ПЕДАГОГІВ ДРУГОЇ ПОЛОВИНИ
XIX СТОЛІТТЯ**

У статті розглядаються та аналізуються витоки та деякі проблеми підготовки майбутніх учителів фізичної культури у наукових працях видатних педагогів другої половини XIX століття.

Ключові слова: учитель, педагогіка, підготовка учителя фізичної культури, навчання, виховання, фізична культура.

Реформування національної системи та стандартів освіти поставили нові вимоги перед вищими педагогічними навчальними закладами з підготовки майбутніх учителів фізичної культури у XXI ст. Зокрема, освіта має бути безперервною і різноманітною, нести гуманістичні цінності, використовувати нові технології навчання, бути всеохоплюючою та інформатизаційною, забезпечувати саморозвиток особистості.

В історії педагогіки України проблема підготовки майбутніх учителів фізичної культури у вищих педагогічних навчальних закладах є малодослідженою. У статті нами робиться спроба у певній системі проаналізувати витоки підготовки майбутніх учителів фізичної культури у наукових працях видатних педагогів другої половини XIX ст.

Проблема підготовки вчителів фізичної культури має великі і давні історичні коріння. На необхідності відкриття педагогічного факультету ще в другій половині XIX ст. вказував видатний педагог К.Д.Ушинський. Він акцентував увагу на тому, що його метою "... було б вивчення людини у всіх виявах її природи із спеціальним додатком до мистецтва виховання..." [2, с. 20]. К.Д.Ушинський підкреслював необхідність педагогічного впливу на фізичний розвиток індивіда, оскільки, на його погляд, "...спрямовуючи фізичні сили організму на той чи інший орган тіла, воля переробляє тіло або виліковує його недуги". Видатний педагог наголошував на "широких можливостях впливу на фізичний розвиток організму" як чинника розвитку "душевних почуттів і характеру". Зокрема, фізичне виховання має великий вплив на розвиток пам'яті, уваги, уяви, мислення, волі. У фундаментальній праці "Людина як предмет виховання" видатний педагог писав: "Гімнастика, як система довільних рухів, спрямованих на доцільну зміну фізичного організму, ще тільки починається, і важко бачити межі можливості її впливу не тільки на зміцнення тіла й розвиток тих чи інших його органів, а й на запобігання хворобам і навіть вилікування їх" [2, с. 23]. Педагог був переконаний у тому, що "...недалеко той час, коли гімнастика стане наймогутнішим медичним засобом навіть при глибоких внутрішніх хворобах" [2, с. 22]. К.Д.Ушинський також наголошував на важливому значенні знань

“правил фізичного виховання” та “найраціональніших правил гігієни” для тих, хто в майбутньому матиме справу з вихованням підростаючих поколінь. Уважаємо вищевикладені думки науковця важливими як витoki досліджуваної проблеми.

Окремі аспекти сутності і значущості фізичного виховання у школах розкривалися також під час вивчення педагогічних дисциплін. Так майбутні вчителі, вивчаючи педагогіку за розробленою К.Д. Ушинським навчальною програмою, ознайомилися з низкою положень щодо фізичного виховання дітей, зокрема, із загальною теоретичною основою фізичного виховання, значенням м'язової діяльності та нервової системи у фізичному розвитку дітей різного віку [1, с. 211-214].

Близькою проблема підготовки вчителів фізичної культури була і видатному вченому, лікареві за фахом та педагогу за покликанням М.І.Пирогову. Згідно його переконань людина одночасно перебуває у різних станах: “зоологічна”, розумова істота, громадська, духовна, а її повноцінний розвиток залежить від розвитку кожного з цих станів. Розмірковуючи над природою “зоологічної” людини та завданнями щодо її розвитку, вчений вказував, що ріст маленької людини йде за природними законами, тобто відбувається активне становлення фізіологічних систем та функцій. Найбільш повну реалізацію людини як істоти “зоологічної”, на думку М.І.Пирогова, повинно забезпечити фізичне виховання, сутність якого він розумів у збереженні здоров'я дитини з раннього віку, у нарощуванні її сили і спритності, становленні її фізіологічних функцій, попередження чи викорінення тих згубних звичок, які можуть, насамкінець, порушити здоров'я. Він також акцентував на тому, що велику роль у реалізації людини як істоти “зоологічної” відіграють спеціально організовані заняття та підготовлені для цього спеціалісти: “розділяючи думку про важливе значення гімнастики у вихованні народному та військовому, я вважаю необхідним почати справу з освіти гімназіархів, тому вважаю заснування гімнастичного інституту з цією метою заходом, який цілком відповідає високій та корисній цілі” [3, с. 35].

Дієвим фактором позитивного впливу рухових дій на людину вважав і відомий педагог М.І.Демков. Він зазначав, що засобами попередження хвороб душі і тіла є рухові дії, бо вони є природні для людини: “... відомо, що тіло лине від спокою та лінощів; а тілесними рухами воно підтримується і зміцнюється” [5, с. 17].

З теоретико-методичними засадами фізичного виховання майбутні учителі фізичної культури ознайомилися у “Курсі педагогіки” (1907), розробленому М.І.Демковим для вчительських інститутів, вищих жіночих курсів і педагогічних класів жіночих гімназій. Основними засобами фізичного виховання, які рекомендував М.І.Демков застосовувати майбутнім учителям, були: рухливі ігри, фізичні вправи, гімнастика, загартовування організму, прогулянки та екскурсії [4, с. 240]. Вивчення розробленого дослідником “Курсу педагогіки” було спрямоване на набуття майбутніми вчителями змістовних теоретичних знань, формування вмінь і навичок щодо проведення уроків фізичного виховання в школах.

Найбільш досконалою була система, запропонована П.Ф.Лесгафтом. Вона була націлена на гармонійний усебічний розвиток людського організму. В основу системи фізичної освіти було покладено дидактичні принципи науковості, доступності, наочності, систематичності, системності, усвідомлення та активності, яких необхідно було дотримуватися під час проведення занять фізичними вправами. Головні положення своєї теорії автор виклав у змістовній науково-методичній праці з проблем фізичного виховання школярів “Керівництво з фізичної освіти дітей шкільного віку” (1888-1901) [8, с. 35].

Думки щодо організації виховної роботи з фізичного виховання відображені у пропозиції П.Ф.Лесгафта про створення спеціального навчального закладу для підготовки вчителів гімнастики. Залучати до роботи в них він пропонував тих, хто закінчив курс у середніх навчальних закладах і готувався до викладацької діяльності [10, с. 196].

Підґрунтям дидактичної системи П.Ф.Лесгафта, зокрема, його теорії фізичної освіти, є такі чинники: матеріалістичне вирішення проблеми єдності духовного і фізичного; негативне ставлення до будь-якої метафізики та містики й, навпаки, визнання лише причинно-обумовлених явищ і реальних наукових даних; визнання вирішальної ролі середовища,

виховання й цілеспрямованих вправ всупереч утвердженням про спадкоємну приреченість у розвитку людини; виокремлення в якості найголовнішої цілі виховання підростаючого покоління всебічного і гармонійного розвитку людини при переважанні морального чинника [9, с. 33-34].

У педагогічній системі П.Ф. Лесгафта фізична освіта займає визначне положення, оскільки саму систему фізичних вправ учений називає фізичною освітою на відміну від фізичного виховання. Фізична освіта не лише не виключає, а, навпаки, не існує без фізичного виховання, маючи на увазі під останнім гігієнічне, оздоровче значення фізичних вправ.

Аналіз педагогічної системи науковця переконує, що основним засобом фізичного виховання й освіти він уважав фізичну вправу, під чим розумів “багаторазове повторювання будь-якої дії у людському тілі, яка відбувається заради її засвоєння”.

Видатний педагог уважав фізичну вправу цілеспрямованою дією у єдиному, проте двобічному процесі духовного і фізичного вдосконалення. Звідси той нерозривний зв'язок фізичного виховання й освіти з розумовим, моральним, естетичним і трудовим вихованням, який є характерним для педагогічної системи П.Ф.Лесгафта. Критерієм підбору та систематизації фізичних вправ тут є не будь-які формальні зовнішні ознаки самих фізичних вправ, або умови їх організації, а педагогічні завдання [8, с. 43].

Підбір фізичних вправ учений-методист здійснював на анатомо-фізіологічних даних, у прагненні такими вправами, поступово і послідовно ускладнюючи й урізноманітнюючи їх, досягнути певного розвитку людського організму і його органів, а також збільшення фізичних сил людини, обов'язково поєднуючи фізичний розвиток з розвитком розумовим, моральним, естетичним та трудовим [8, с. 41].

Уся система фізичних вправ, яку запропонував П.Ф. Лесгафт, спрямована на те, щоб поряд з вирішенням гігієнічних завдань, виконувати дуже важливі завдання фізичної освіти, які не ставить перед собою жоден з інших шкільних предметів. Ці завдання успішно вирішуються шляхом спеціальних фізичних вправ із вказаною вище освітньою спрямованістю. Саме тому він свою систему фізичних вправ з такою освітньою спрямованістю називав фізичною освітою [8, с. 42].

У роботі П.Ф.Лесгафта “Керівництво з фізичної освіти дітей шкільного віку” є цілий ряд вимог до організаторів фізичної освіти. Так, наприклад, керівник фізичною освітою, за переконанням ученого, як і кожний, хто має відношення до викладання, повинен бути добре освіченою людиною, розуміти свій предмет, а також значення форм розвитку організму молодої людини. Він повинен бути дисциплінованою та стриманою людиною, яка витончено володіє всіма своїми рухами [9, с. 58].

Відомий учений і практик до роботи учителя при викладанні фізичних вправ висував наступні загальні вимоги: пояснення надавати стисло, ясно і доступно для учнів; вимагати точного, вірного виконання учнями фізичних вправ; показ викладачем тієї або іншої вправи має бути бездоганно точним та витонченим; викладач не повинен зупинятися довго на одній і тій же вправі, бо одноманітність викликає нудьгу та втомлює; дотримуватись поступовості та послідовності у збільшенні навантаження, швидкості, кількості рухів, ускладнень, вправ; систематично повертатися до вправ, які були недостатньо засвоєні; не зловживати заохоченнями, покараннями, не обґрунтованими вимогами і діями звільненим від фізичних вправ учням, за виключенням випадків серйозних захворювань, необхідно бути присутніми на уроках і слідкувати за заняттями; для визначення досягнень викладання та перевірки результатів організувати педагогічний контроль, на початку і наприкінці навчального року; самим учителям виконувати вимірювання у учнів росту, ваги, сили, обхвату грудей, шиї, кінцівок і т.і. (за визначеною програмою); показники виконаних спостережень враховувати і використовувати в практичній роботі [9, с. 49].

Учений також наголошував, що для оптимального викладання в школі необхідно врівноважувати розумові та фізичні заняття, розподіляючи їх таким чином, щоб вони дійсно служили відпочинком один одному, підтримували бадьорість та сприйняття дитини, бо

“освіта має дати дитині не лише вміння свідомо розподіляти відчуття та враження, які він отримує, але й уміння також свідомо відноситися до своїх рухів” [6, с. 12].

П.Ф. Лесгафт пропонував у всіх навчальних закладах призначати щоденно одну годину на тілесні вправи, виключаючи ті дні, коли призначені уроки цих вправ. Він також зазначав, що у вільні від уроків дні учні під наглядом моніторів можуть у певний для того час виконувати всі ті вправи, з якими вони ознайомилися на останньому уроці. Ці вправи, на його думку, мали б важливе гігієнічне значення, інакше однобічний розвиток розумових сил людини і майже безперервні розумові заняття молоді в школі, за робочим столом, можуть дуже шкідливо впливати на їх здоров'я і фізичний розвиток [6, с. 13].

Найбільш доцільними засобами фізичного виховання молоді П.Ф. Лесгафт уважав щоденні прогулянки на відкритому повітрі, а також ігри, які поєднані з бігом, або заняттями ремеслами, зокрема такі, при яких робота розподілена на найбільш можливу кількість м'язових груп. Він писав, що “корисні також щоденні вправи всіх м'язів тіла у вигляді вільних рухів, які призначаються на перервах між уроками та до прийняття їжі” [6, с. 15].

Проведений аналіз педагогічних ідей видатних педагогів другої половини ХІХ ст. дозволяє стверджувати, що М.І. Демков, П.Ф. Лесгафт, М.І. Пирогов та К.Д. Ушинський відстоювали науково-методичні аспекти покращення фізичного виховання дітей і молоді, необхідність підготовки кваліфікованих учителів фізичної культури, озброєних глибокими педагогічними, психологічними, медико-біологічними та спеціально-методичними знаннями. Витоками підготовки майбутніх учителів фізичної культури були освітні реформи другої половини ХІХ століття, визнання педагогічною громадськістю важливого значення фізичного виховання у формуванні здорової гармонійно розвиненої особистості, відкриття перших навчальних закладів з підготовки учителів фізичної культури для різних типів навчальних закладів. Зміст освітніх реформ другої половини ХІХ століття може бути представлений у подальших наукових розробках.

ЛІТЕРАТУРА:

1. Ушинский К.Д. Избранные педагогические сочинения: в 2 т. / Ушинський К.Д. – М.: Учпедгиз, 1953. – Т.1: Программа педагогического курса для специальных классов женских учебных заведений. – 638 с.
2. Ушинский К.Д. Избранные произведения: в.4 т. / Ушинський К.Д. [под ред. Струминского В.Я.]. – М., 1946. – кн. 1 Человек как предмет воспитания. – С. 18-30.
3. Пирогов Н.И. Сочинения / Пирогов Н.И. – Киев: Издание пироговского товарищества, 1914. – Т.1. – С. 70.
4. Демков М.И. Курс педагогики. Для учительских институтов, высших женских курсов и педагогических классов женских гимназий. т.ІІ / Демков М.И. – М., 1907.-315с.
5. Демков М.И. Руководство по истории педагогики. Для педагогических курсов при высших начальных училищах, для учительских семинарий, женских гимназий и епархиальных женских училищ / Демков М.И. – М.: тип. т-ва И.Д.Сытина. – 1913. – 127с.
6. Лесгафт П.Ф. Избранные педагогические сочинения: в 2 т. / П.Ф. Лесгафт. – М.: Академия педагогических наук РСФСР, 1951. – Том 1. – С.30.
7. Лесгафт П.Ф. Руководство по физическому образованию детей школьного возраста / П.Ф. Лесгафт. – Изд. 3-е. – СПб: Тип. Банке, 1912. – Ч.1. – 384 с.
8. Лесгафт П.Ф. Собрание педагогических сочинений. Руководство по физическому образованию детей школьного возраста / [под ред. Г.Г. Шахвердова]. – Т.1., Ч.1. – М.: Физкультура и спорт, 1951. – 445 с.
9. Лесгафт П.Ф. Собрание педагогических сочинений: в 4 т. / [под ред. Г.Г. Шахвердова]. – М.: Физкультура и спорт, 1953. – Т.4: Приготовление учителей гимнастики в государствах Западной Европы. – 369 с.
10. Данилко М. Формування готовності до професійної діяльності майбутніх учителів фізичної культури / М. Данилко // Теорія і методика фізичного виховання і спорту. – 2001. – №4. – С.40-44.

Проников А.К.

*ИСТОКИ ПОДГОТОВКИ БУДУЩИХ УЧИТЕЛЕЙ ФИЗИЧЕСКОЙ КУЛЬТУРЫ
В НАУЧНЫХ РАБОТАХ ВЫДАЮЩИХСЯ ПЕДАГОГОВ ВТОРОЙ ПОЛОВИНЫ XIX ВЕКА*

В статье рассматриваются и анализируются истоки, а также некоторые вопросы подготовки будущих учителей физической культуры в научных работах выдающихся педагогов второй половины XIX века.

Ключевые слова: учитель, педагогика, подготовка учителя физической культуры, обучение, воспитание, физическая культура.

Pronikov A.K.

*ORIGINS OF TEACHERS TRAINING PHYSICAL TRAINING IN SCIENTIFIC WORKS
OF OUTSTANDING TEACHERS THE SECOND HALF OF XIX CENTURY*

The article discusses and analyzes some of the issues of theoretical and methodological training of physical education teacher to teacher in school with students.

Key words: teacher, theoretical and methodological training, curricula, training programs.

УДК 37.014.22

Сав'юк А.М.

***ОСНОВНИ НАПРЯМИ ПРОСВІТНИЦЬКОЇ ДІЯЛЬНОСТІ
ЖІНОЧИХ ГРОМАДСЬКИХ ОРГАНІЗАЦІЙ НА ПІВДНІ УКРАЇНИ
(КІНЕЦЬ XIX – ПЕРША ЧВЕРТЬ XX СТОЛІТТЯ)***

У статті представлені та проаналізовані основні напрями просвітницької діяльності жіночих громадських організацій на Півдні України в кінці XIX – першій чверті XX століття. Наведені приклади жіночих ініціатив з метою просвітницької діяльності.

Ключові слова: напрями, просвітня діяльність, жіночі громадські організації, жіночі ініціативи.

Ситуація в освіті, яка склалася на Півдні України в кінці XIX століття вимагала чималих змін. Держава не сприяла тому, щоб громадяни України мали вільні можливості отримувати освіту. Цим переймалася українська інтелігенція, яка, займаючись просвітницькою діяльністю, вдавалась до створення таких громадських товариств та об'єднань грамотності, як народні університети, народні будинки, громадські зібрання, клуби, публічні бібліотеки і читальні, церковні бібліотеки, товариства по виданню та поширенню книг, товариства самоосвіти, товариства поширення освіти в народі, товариство любителів соціальних знань, товариство поширення технічних, духовних знань, інше. Жіночі громадські організації посідають далеко не останнє місце серед згаданих товариств.

Жіночі громадські організації, які діяли на Півдні України в кінці XIX – в першій чверті XX століття виступали з критикою існуючої системи навчання та виховання і висували свій гуманно-демократичний навчально-виховний ідеал. Їх об'єднала велика зацікавленість у вирішенні проблеми жіночої освіти як необхідної умови прогресивного розвитку суспільства.

Докази активної просвітницької діяльності жіночих громадських організацій висвітлювали у своїх працях О.Кобельська (монографія “Просвітницька діяльність жіночих організацій України (кінець XIX – перша половина XX століття”), З.Нагачевська (монографія “Педагогічна думка і просвітництво в жіночому русі Західної України (друга половина XIX ст. – 1939 р.)”, Л.Смоляр (праця “Минуле заради майбутнього: жіночий рух Наддніпрянської України II пол. XIX – поч. XX ст. Сторінки історії”) та ін. В.Добровольська свою працю (“Деякі питання історії розвитку жіночої освіти Півдня України на початку XX ст.”) присвятила історії розвитку жіночої освіти саме на Півдні України.